

TÜRK KÜLTÜRÜ AÇISINDAN ÖNEMLİ BİR BULUŞ

Bilindiği üzere Mogolistan'ın Orkun Vadisinde yaklaşık dört yıldır kazı çalışmaları devam etmektedir. Mogolistan'daki Türk anıtlarının tespit edilmesi, korunmaya alınması ve restorasyonuna dönük olan bu faaliyetler, kısaca "Mogolistan'daki Türk Anıtları Projesi" olarak adlandırılmaktadır. İlk defa 1993 senesinde hazırlanan bu proje kapsamında; bir zamanlar Türk sülalelerine başkentlik yapmış olan Orkun Havzasında bulunan Bilge Kagan ve Köl Tigin Anıt Mezarlığının kazısı ile buradan 450-500 km daha doğuda inşa edilen Tunyukuk Anıt Mezarlığının kazı, koruma ve restorasyonu yer almaktadır. Aslında proje hazırlanış aşamasında daha geniş bir alanı ihtiva ediyordu. Yani sadece Mogolistan ile sınırlı değil, Mogolistan'a komşu Türk yurtlarındaki eserlerimizi de bünyesinde bulunduruyordu. Fakat çeşitli sebeplerden dolayı projenin muhtevası daraltıldı.

Köl Tigin Anıt Mezarlığının kurulduğu alanda en son olarak L.Jisl 1958 yılında bir kazı yaptığından Türk ve Mogollardan meydana gelen araştırma grubu, öncelikli olarak Bilge Kagan Anıt Mezarlığında çalışmalara başlamış ve 2003 senesi itibarıyla da Bilge Kagan'daki kazı bitirilmiş durumdadır. Bu çalışmalar sonucunda, günümüzden 1269 yıl önce Bilge Kagan'ın çocukları tarafından inşa edilen anıt mezarlığın planı ortaya çıkarılmış; bu inşaatta kullanılan malzemeler tespit edilmiş ve bu veriler neticesinde yapılacak orijinal kopyanın nasıl olabileceği hususundaki fikirler ortaya konmuştur.

Bu proje Türkiye Türklerinin tarihlerine ve dolayısıyla Kök Türk atalarına sahip çıkmanın ötesinde hiç şüphesiz birtakım kamu-oyunun da yakından takip ettiği gibi Türk tarihine ve kültürüne çok büyük hizmetler yapmıştır. Bundan sonra özellikle Kök Türk dönemine ait inceleme ve araştırmalarda bu kazılardan elde edilen bilgiler ve buluntular Türk tarihi ile kültürü konusunda yeni fikirlerin gündeme oturmasını sağlayacaktır. Çünkü ele geçirilen malzemeler hakikaten son derece büyük önem arz etmektedir.

2003 yılı kazı faaliyetleri her zaman olduğu gibi ancak iki ay gibi kısıtlı bir sürede gerçekleştirildi. Hem Türkiye'den giden hocalar, hem de Mogol meslektaşların zamanlarının daha fazla olmamasının yanı-sıra, Mogolistan'ın iklim şartları ancak yaz ayında, o da haziran ortası ile ağustosun yarısına kadar imkan tanımaktadır. Mevsim durumunun anormal ölçüde tutarsız olması zaman zaman çalışmaların da aksamasına sebep oldu. Şöyle ki, 2003 kazı dönemi boyunca aşağı-yukarı iki ay boyunca yağmurların aralıksız sürmesi, soğukların erkenden başlaması gibi durumlar çalışma ortamını olumsuz etkiledi. Bütün bunlara rağmen bu faaliyet zamanı da çok verimli geçmiştir.

2003 senesi kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan yeni buluntular ve özellikle tangalı balballar zikredilmeye değer. 1890'larda Bilge Kagan Anıt Mezarlığında kazı yapan W.Radloff'un da gözünden kaçan bu balballar Türk kültür tarihi açısından son derece önemlidir. Bu meseleyi başka bir yazımızda ele alacağımızdan üzerinde fazla durmak istemiyoruz, ama belirtilmesi gereken bir konuya da işaret etmek isteriz ki, 2003 kazı sonuçlarına göre Anıt Mezarlığın etrafı balballarla çevrilidir. Radloff bölgede detaylı bir kazı yapmadığından bu hususu da gözden kaçırmıştır. Ancak 2003 döneminin en önemli buluntularından veya keşiflerinden birisi de; Prof.Dr. S.Gömeç'in başkanlığında 2001 tarihinde Bilge Kagan'ın hazinelerinin ortaya çıkarılmasından sonra, 1269 yıl öncesine ait Kök Türk devri kültürünü aksettiren resimli bir çatı kiremitine tesadüf edilmesidir.

Bugüne kadar Orta Asya'nın çeşitli yerlerinde Türklere ait pek çok buluntunun ele geçtiği hakikattir ve Türk tarihinin her dönemiyle ilgili izler mevcuttur. Dolayısıyla bu bakıyeller arasında bol miktarda Kök Türklere dair de önemli kalıntılar görülür. Özellikle Güney Kazakistan, Altaylar, Yenisey Vadisi ve Mogolistan'ın çeşitli bölgelerinde Kök Türklerden kalma olduğunu sandığımız oldukça fazla kaya resmine rastlanıldığı belirtilmektedir. Ancak bunlar üzerindeki tartışmalar hala devam ediyor. Yani bu kaya figürleri Türk resim sanatının bir ip ucu ise de, onların Hun, Kök Türk, Uygur veya Kırgız mı olduklarına dair kesin kanaatler oluşmuş değildir.

Şimdi Bilge Kagan Anıt Mezarlığındaki kalıntılara gelecek olursak; elbette biz biliyoruz ki, Köl Tigin ve Bilge Kagan yazıtlarının ilgili yerlerinde onların cenaze merasimlerinden bahsedilirken, bir sürü devletten elçiler gelmekle beraber, bu anıt mezarlıkların yapıılışları esnasında hususiyetle Türk ve Çinli ustalarla, sanatçıların birlikte çalıştığını kaynaklar bize haber veriyorlar¹. Adı geçen Türkçe belgelerde ve Çin vesikalarında Köl Tigin ile Bilge Kagan Anıt Mezarlıklarında bu ressamlar ve ustalar binaların çeşitli yerlerine savaş ve

¹ Onun cenaze merasimine bütün millet katıldığı gibi birçok da yabancı elçi iştirak etmişti. Köl Tigin'in Yazıtında gelen bu elçilerin adı sayılmaktadır. **Kıtan ve Tatabı milletinden Udar Sengün'ün başkanlığında yasçı ve ağlayıcı, Çin imparatorundan İsiyi Likeng gelmiştir. Beraberinde on bin altın ve fazlasıyla gümüş getirmiştir. Tibet kralından da bir bakan geldi. Gün-batısındaki Sogdlardan Berçik-er, Bukarak halkından Enik Sengün ve Ogul Tarkan geldi. On-Ok-Oklardan Türgişlerin Makaraç Tamgaçı ve Oguz Bilge Tamgaçı adlı elçileri, Kırgız kaganından da Tarduş Inançu Çor gelmiştir. Türbe, resim ve yazılı taş yapıcı olarak Çin imparatorunun yeğeni Çang Sengün geldi.** Çin'den gelenler arasında çeşitli hediyelerle birlikte usta ve sanaatkârlar da vardır. Çin kaynaklarına göre, Köl Tigin'in ölümünden sonra, onun heykelini yapmak için Bilge Kagan'ın Çin'den usta ressamlar talep ettiği söylenmektedir. **Bilge Kagan'ın Çin ustalarını getirmek için görevlendirdiği elçinin adı Toygun İl-teber'dir.** Geniş bilgi için bakınız S.Gömeç, **Kök Türk Tarihi**, 2. baskı, Ankara 1999, s.74-75.

av sahneleri, belki de Kül Tigin ile Bilge Kagan'ın kendileriyle, yakınlarını resmetmiş olabilirler. Fakat hem K l Tigin, hem de Bilge Kagan Anıt Mezarlığında şimdiye kadar yapılan kazılarda herhangi bir resimli sahneye tesadüf edilmemiştir. Bunu da şuradan biliyoruz; bu mekanlarda Türklerden önce kazı yapan yabancı heyetlerin raporlarında bu türden bir not görülmüyor. Ama şunu da söylemeliyiz ki, kırmızı-beyaz duvar boyalarına rastlanılıyordu. Bu sebeple 2003 yılı kazı faaliyetlerinde ele geçirilen savaş, av ya da yas sahneli resim, gerçek manada Türk kültür tarihi açısından büyük bir önem taşıyor.

Burada ikinci bir tarihi tartışma konusu da açılabilir. Bu  rnek Türk resim sanatı değil, çünkü Çinli ressamlar tarafından yapılmış eserler denebilir. Ama ne olursa olsun bu savaş, yas veya av sahnesi Türklerin bir döneminin özelliklerini yansıtıyor. Bu kalıntılardan çıkarabileceğimiz neticeler arasında eski Türk tipinin nasıl olduğu, Türk atlarının yapısını, kullandıkları savaş ve av araçlarını, insanların giyimlerini, ok atma tekniklerini öğrenebiliriz. Bu ele geçirilen resim aynı zamanda yukarıda zikrettiğimiz Altay, Yenisey, Güney Kazakistan, Mogolistan vs. gibi yerlerde bulunan birtakım kaya fiğrlerinin tarihlendirilmesi hususunda da ilim alemine yardımcı olacaktır.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, 2003'te Bilge Kagan kazısı sırasında ortaya çıkarılan bu malzemeler, Türk kültür tarihine büyük katkılarda bulunacaktır.

“Türk Kültürü Açısından  nemli Bir Buluş”, **Yüce Erek**, 6/33, Ankara 2004